

Література

1. Graeber D., Wengrow D. The Dawn of Everything: A New History of Humanity. *Penguin*. 2018. Pp. 366–376.
2. Kukathas C., Pettit P. Rawls: A Theory of Justice. Stanford University Press. 1990. Pp. 1–17.
3. Pettit P. Social Norms and the Internal Point of View: An Elaboration of Hart's Genealogy of Law. *Oxford Journal of Legal Studies*. Vol. 0, No. 0. 2019. Pp. 1–30.
4. Pettit P. The State. Princeton University Press. 2023, 355 p.
5. Tomasello M. A Natural History of Human Morality. Harvard University Press. 2016. Pp. 9–15.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-348-7-22>

ФЕНОМЕН СТРУКТУРНОГО НАСИЛЬСТВА: ІНСТИТУЦІЙНЕ ТА ДИСКУРСИВНЕ ОБГРУНТУВАННЯ

Осадча Л. В.

*кандидат філософських наук, доцент,
професор кафедри філософської антропології,
філософії культури та культурології*

*Український державний університет імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Насильство є подвійним культурним феноменом. З одного боку його підґрунтям є людська схильність до агресії. З іншого, масштаби насильства, його форми, тривалість та наслідки залежать від поведінкових регулятивів, прийнятих у суспільстві, від ціннісних горизонтів культури.

Агресія це тип емоційної експресії та поведінки, спрямованої на завдання шкоди оточуючим чи середовищу. За словами Томаса Діксона [1], представника такого напрямку культурантропологічних досліджень, як історія емоцій, афекти складно аналізувати, бо один і той самий експресивний прояв може називатися по-різному в залежності від того, розглядаємо ми його фізіологічно чи соціально-психологічно. Наприклад агресія та злість: перша вказує на мобілізацію тіла для самозахисту, що виражається у готовності нападати превентивно чи у відповідь. Злості притаманні прояви агресії, але індивід шукає для неї раціонального обґрунтування та спрямування.

Тому злість зазвичай інтенційно спрямована на когось чи щось. Якщо агресія провокується ситуацією фізичної загроженості, то злість, будучи не лише фізіологічно, а й когнітивно обумовленою, виникає через невіправдані очікування, нездійснені сподівання, розчарування тощо. Таким чином агресія – реактивна, тобто є наслідком, способом реагування на події, що сталися. Вона притаманна тваринам, характеризує імпульсивно-мобілізаційну здатність тіла. У проєкції на людей вона трактується однозначно негативно, оскільки призводить до необгрунтованої чи надмірної руйнівної дії. Навіть коли виправдана, вона дорозсудкова.

Натомість злість може бути проактивною, пов'язаною із загрозовими, неприємними очікуваннями. Часом це превентивна реакція на подію, що ще не відбулася, але вже осмислена як неморальна, несправедлива, неправильна. Злість обгрунтована і на когось чи щось спрямована. Тому це суто людський феномен, який може бути виправданим і визнаним доречним, на відміну від агресії.

Насильство з цієї аналітичної ретроспективи теж є феноменом соціокультурним. Насильство, обумовлене агресією, – афективне, руйнівне і злочинне. Воно не може бути обгрунтоване з точки зору справедливості, воно завжди надмірне і невіправдане.

Натомість насильство, що спирається на злість, може бути виправданим як реакція на скоєну протиправну дію чи превентивна реакцією, щоб така дія не відбулася. Тому в суспільному житті насильство легітимно присутнє у вигляді дисциплінарних, порядок-охоронних заходів, покарань за скоєні протиправні дії. Таким чином, насильство завжди має руйнівний вплив, але воно суспільно допустиме або й необхідне, якщо спирається на процедури раціонального обгрунтування та легітимного здійснення. Ці аспекти оприянюють правову культуру спільноти.

Традиційні визначення насильства зосереджують увагу на його руйнівних наслідках, на шкоді, переважно фізичній, якої зазнає його жертва, на силових методах здійснення. У Філософському енциклопедичному словнику за редакцією В. І. Шинкарука дається таке визначення: «Насильство – застосування сили або загроза її застосування. В найширшому смисловому контексті, сила – це вияв свавілля та його здійснення відповідно до намірів певного суб'єкта» [2, с. 408]. Однак насильство може бути й легітимним, якщо йдеться про законні компетенції правоохоронних органів, що спираються на правове конституційне регламентування. Війна, у якій одна зі сторін змушена зі зброєю в руках захищати своє невід'ємне право на життя, теж є ситуацією, коли насильство, буквально військова сила, стають інструментом відстоювання справедливості.

Норвезький соціолог Йоган Галтунг [3], засновник інституту дослідження миру і конфліктів відзначав, що під час війни насильство буває контрольованим і неконтрольованим. Той самий критерій обґрунтованості силових дій (та їх спрямованості на військові чи цивільні цілі) окреслює насильство як легітимне чи злочинне навіть за умов ведення війни.

За мирних умов насильство буває прямим та прихованим. Пряме насильство має наслідком завдання фізичних пошкоджень жертві, у ньому чітко встановлюється суб'єктність виконавця.

Натомість непряме насильство приховане у структурних та процедурних правилах системи, наприклад, коли технології у сфері медицини дозволяють відновити здоров'я пацієнта, але він не отримує належної допомоги через складність бюрократичних процедур чи некомпетентність лікарів; коли задекларований рівний доступ до інформаційних ресурсів ускладнюється додатковими процедурами авторизації, реєстрації, сплати внесків тощо. Тут суть насильства проявляється у тому дискомфорті, який створюється, коли підставні, законні очікування громадянина, користувача не задовольняються через навмисні технічні, процедурні ускладнення. Тут завдається шкода людській гідності. Руйнівна суть структурного насильства не така швидка й інтенсивна, як у випадку з прямим фізичним насильством, тут на шальках терезів часто стоять групові інтереси й індивідуальні людські права. Тут правове обґрунтування може спиратися на «здоровий глузд», а не на наявні прецеденти.

Культурне насильство ще невидиміше й довготриваліше за свою природою, а тому приносить ще більшу й масштабнішу шкоду. Воно проявляється в консервативності та заангажованості суспільних уявлень, наприклад щодо питань расової, релігійної, етнічної, гендерної рівності. Заангажованість вислизає з-під влади здорового глузду, тому щоб побороти культурне насильство потрібна тривала й переконлива комунікативна, дискурсивна, просвітницька, правозахисна робота.

Отож насильство – це такий культурний феномен, що стоїть на пограниччі фізичної та когнітивної природи людини, а його конструктивний чи деструктивний вплив визначається інтерсуб'єктивними правилами обґрунтування, обумовленими правовою культурою спільноти.

Література

1. Dixon Thomas. What is the History of Anger a History of? *Emotions: History, Culture, Society*. # 4. 2020. Pp. 1–34.

2. Філософський енциклопедичний словник / наук. ред.: Л. В. Оздовська, Н. П. Полішук. Київ : Абрис, 2002. 751 с.

3. Lynch Jack, Galtung Johan. Reporting Conflict: New Directions in Peace Journalism (New Approaches to Peace and Conflict). University of Queensland Press, 2010. 225 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-348-7-23>

MANIFESTATION OF DIONYSIAN NATURE IN CULTURE AND ATTEMPTS TO REFLECT IT PHILOSOPHICALLY

Shorina T. H.

*Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Philosophy
National Aviation University
Kyiv, Ukraine*

The core concepts we use in the study are the "Apollo" and "Dionysian" principles of culture. These are philosophical and aesthetic concepts that Friedrich Nietzsche developed in his work "The Birth of Tragedy Out of the Spirit of Music" to characterize two types of culture and, at the same time, two principles of being, the personification of which Nietzsche saw in the images of Apollo and Dionysus. The Apollonian is a bright, rational principle; the Dionysian is a dark, ecstatically passionate, chaotic, orgiastic-irrational. Ideas about these seemingly initially opposite types of culture are central to Western social and philosophical-aesthetic thought. The roots of these two principles were attributed to man's very nature and essence. Nevertheless, Nietzsche, taking the cultural ideal out of the balance of the "Apollo" and "Dionysian" principles, leaned toward the second hypostasis of culture.

In the turbulent 20th century, full of ups and downs, close attention was paid to the "Dionysian" principle – both in art and artistic practices and post-classical philosophy, cultural studies, etc. Today, including in psychological scientific literature [1; 2], these two definitions are used as a methodological means of understanding the mechanisms of human behavior. In this sense, these concepts went beyond the horizon of purely aesthetic knowledge and entered into widespread cultural and humanitarian circulation.

Times of great public upheavals are accompanied by social upheavals, including those resulting from the outbreak of wars and the spiritual "revaluation of all values". It is also clear that socio-political, economic, and military disasters indirectly reduce the level of cultural and moral restraints,